

Agnieszka Kuriata
Uniwersytet Wrocławski

FRANCUSKI ZAKAZ ZAKRYWANIA TWARZY W MIEJSCACH PUBLICZNYCH JAKO PRZYKŁAD EUROPEJSKICH OGRANICZEŃ PRAWNYCH W UZEWNĘTRZNIANIU WYZNANIA POPRZEZ UBIÓR

STRESZCZENIE

Autorka w niniejszej publikacji dokonuje analizy procesu wprowadzania regulacji prawnych zakazujących zakrywania twarzy w miejscach publicznych na terytorium Republiki Francuskiej od momentu pojawienia się projektu ustawy aż po ostateczne potwierdzenie zgodności przedmiotowego zakazu z *Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*. Próbuje też odpowiedzieć na pytanie, czy przepisy te, cztery lata po wejściu w życie, przyniosły zakładane efekty lub ewentualnie, jakie pociągnęły za sobą konsekwencje prawno społeczne. Biorąc pod uwagę zarówno precedensowe znaczenie francuskiej ustawy, jak i wzorowanie się na niej kolejnych europejskich państw, zasadne wydaje się poddanie jej szczegółowej ocenie, a także spojrzenie na nią przez pryzmat współczesnego kryzysu imigracyjnego.

Słowa kluczowe:

zakaz zasłaniania twarzy, hidżab, islam, kobieta w islamie.

Wprowadzenie do zagadnienia

Za każdym razem, gdy tematyka publikacji dotyczy pewnych aspektów islamu, należałoby zaczynać od podkreślenia zasadniczej kwestii, jaką jest brak rozdzielenia w nim strefy *sacrum* od *profanum* czy też pojęcia prawa od religii. W islamie mamy prawo koraniczne, które reguluje sprawy związane zarówno z religią, jak i z każdym aspektem codziennego życia muzułmanina. Coraz bardziej oczywisty staje się fakt, iż islam to nie tylko religia, a nawet nie system społeczno-polityczny, ale raczej styl życia jego wyznawców. Przy

tak postawionym problemie mniej dziwi, iż nawet strój kobiety — muzułmanki, będący sposobem na uzewnętrznianie jej wyznania, stanowi przedmiot zainteresowania prawa szariatu. Ta kwestia to dzisiaj również bardzo aktualny i ewoluujący temat na scenie politycznej europejskich państw. Mając na uwadze współczesny kryzys migracyjny, wiele z nich, jak Litwa, Łotwa czy Estonia, zaczyna zastanawiać się nad potencjalnym wpływem na ich funkcjonowanie i na całość porządku publicznoprawnego niekontrolowanego napływu imigrantów. W mediach, wśród debat politycznych pojawiają się już pierwsze głosy proponujące wprowadzenie do krajowego ustawodawstwa regulacji prawnych zakazujących zasłaniania twarzy w miejscach publicznych. Podejmowane kroki prawne należy oceniać pozytywnie, gdyż kraje te korzystając z doświadczeń Francji, próbują działać w sposób prewencyjny, przygotowując obowiązujące prawo do zmieniającej się sytuacji. Starają się tym samym nie powielać wzoru Francji, która została raczej zmuszona do dostosowania swojego systemu prawnego i ustosunkowania się do rosnącej skali zjawiska zasłaniania twarzy w miejscach publicznych.

Od 2004 r. obowiązuje tam zakaz¹ noszenia symboli religijnych w podstawowych i średnich szkołach państwowych², dotyczy on także chust muzułmańskich (hidżabów), chociaż ustawa literalnie ich nie wymienia. Mimo że zakaz nie objął wszystkich szczebli edukacji, w ostatnim czasie francuska agencja rządowa zajmująca się kwestią zachowania laickich wartości zarekomendowała, by rozszerzyć go na państwowe uniwersytety³. W podobnym tonie wypowiadał się były prezydent republiki Nicolas Sarkozy, jednak w tym przypadku może być to kolejne zagranie polityczne, mające na celu zwiększenie atrakcyjności jego kandydatury dla elektoratu, który coraz bardziej obawia się muzułmańskiej mniejszości religijnej. Co ważne, zakaz ten

---

¹ Zob. szerzej: A. Kuriata, Strój muzułmanek we Francji a wpływ islamu, „Acta Erasmiiana” 2015, t. 8, s. 119-133.

² Ustawa numer 2004-228 z dnia 15 marca 2004 r. dotycząca znaków religijnych w szkołach publicznych (la loi n 2004-228 du 15 mars 2004).

³ Kwestia muzułmańskiej chusty została wywołana w mediach przez zajęcie na Uniwersytecie Sorbona, gdzie profesor wyraził niezadowolenie z powodu noszenia przez studentkę chusty muzułmańskiej, nazywając ją „rzeczą”. Zob. R. Aboulkeir, Hijab debate returns to France after student asked to remove her ‘thing’, <http://myaudi.co/go2.php?go=http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2014/10/01/Hijab-controversy-returns-in-France-after-student-asked-to-remove-her-thing-.html> [dostęp 9.15.2015].

nie odnosi się do placówek prywatnych, ale i tutaj pojawiają się głosy o konieczności poszerzenia zakresu obowiązywania prawa⁴.

Jeśli jednak muzułmankom noszącym chusty zabroniono już pracy w szkołach państwowych, to czy rozszerzenie owego zakazu na placówki prywatne nie wywoła innego problemu — wzrostu liczby osób bezrobotnych? A co z tymi dziewczynkami, którym zabroniono uzewnętrzniania wyznania w szkołach państwowych i te prywatne stały się dla nich alternatywnym miejscem edukacji? Wydaje się, że o tych kwestiach na razie zapomniano.

Od projektu do ustawy nr 2010-1192 o zakazie zakrywania twarzy w miejscach publicznych

Od czasu pojawienia się rządowego projektu, który zapowiadał wprowadzenie zakazu zasłaniania twarzy, aż do momentu wejścia w życie regulującej tę kwestię ustawy francuska scena polityczna była świadkiem licznych debat i wątpliwości, również natury prawnej. Przeciwnicy, głównie Partia Socjalistyczna, ale i część będącej wówczas przy władzy partii prawicowej, zarzucali, iż taka regulacja stoi w sprzeczności ze swobodami obywatelskimi i jej ewentualne wprowadzenie powinno zostać ograniczone do konkretnych miejsc publicznych, uzasadniających ten zakaz na przykład z powodów bezpieczeństwa czy konieczności ustalenia tożsamości danej osoby⁵. Debata, która swoim zasięgiem objęła cały kraj, połączyła polityków różnych opcji — od komunistycznej lewicy aż po nacjonalistyczną prawicę. Przeciwni zakazowi byli nie tylko muzułmanie, sprzeciw wyraził także francuski episkopat, uzasadniając swoje stanowisko obroną nadrzędnych swobód religijnych⁶. Dyskusja gwałtownie przybrała na sile po wypowiedzi prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego, dotychczasowego zwolennika pluralizmu światopoglądowego i tolerancji dla odmiennych religii, który uzasadniając swoje stanowisko obawą o bezpieczeństwo i neutralność państwa, tak opowiedział się

---

⁴ Sąd apelacyjny uchylił orzeczenie sądu, w którym stwierdzono, że prywatny żłobek miał prawo do zwolnienia pracownicy, która odmówiła ściągania chusty w czasie pracy. We francuskim prawie nie ma jednak regulacji, która zabraniałaby noszenia chust muzułmańskich w szkołach prywatnych. Zob. <http://myaudi.co/go2.php?go=http://www.bbc.com/news/world-europe-28106900> [dostęp 15.09.2015].

⁵ Proponowano ograniczenie zakazu do posterunków policji, urzędów czy sklepów.

⁶ Francja: definitywny koniec z nikabem, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-francja-definitywny-koniec-z-nikabem,nId,886948> [dostęp 28.05.2014]; Francja: Prawnicy przeciwni zakazowi noszenia burki, http://fakty.interia.pl/swiat/news-francja-prawnicy-przeciwni-zakazowi-noszenia-burki,nId,880419?parametr=embed_linki [dostęp 28.05.2014].

przeciwko szerzeniu praktyk religijnych w przestrzeni publicznej Francji⁷: „Problem burki nie jest problemem religijnym; dotyczy on wolności, godności kobiet. Burka nie jest symbolem religijnym, to symbol zniewolenia i poniżenia. Powiem dobitnie — burka nie będzie mile widziana w Republice Francuskiej”⁸.

Odnosząc się do planowanej regulacji, głos zabrali naukowcy i badacze. Ian Buruma⁹ wysunął tezę, że nawet jeśli niektóre praktyki są uznawane przez społeczeństwo za nieliberalne, to czasami lepiej nie robić nic i tolerować nieakceptowane przez nas wartości, gdyż jest to cena za uczestnictwo w pluralistycznym społeczeństwie. Sam zakaz jest niepraktyczny w odniesieniu do kwestii włączania imigrantów do zachodnich społeczeństw, w której to sytuacji powinniśmy raczej zachęcać ich do wychodzenia w przestrzeń publiczną, natomiast przedmiotowy zakaz może spowodować ich dalszą separację¹⁰. Kolejny badacz M. Beylin stwierdził, że ingerencja państwa w strój obywateli jest zachowaniem niepoważnym, stanowiącym temat zastępczy i dyskurs, który ukrywa spór o ustrój i europejski lęk przed nieumiejętnością asymilacji z innymi¹¹. Zgoła odmienne zdanie w tej dyskusji zaprezentowała D. Wielowieyska, która odnosząc się do artykułów I. Burumy i M. Beylina, pyta, czy w demokratycznym społeczeństwie nie ma granicy akceptowania obyczajów imigrantów i czy wobec tego, że same kobiety ponoć je akceptują, ponieważ są do tego przyzwyczajone, obok burki i hidżabu powinniśmy także zaakceptować obyczaj obrzezania kobiet? Autorka twierdzi, że akceptacja reguł w celu asymilacji jest naiwna, bowiem młodzi mężczyźni widząc, jak

⁷ Komentatorzy zastanawiali się, czy takie słowa prezydenta nie są wynikiem wypowiedzi Baracka Obamy, który w swoim wystąpieniu w Kairze zaapelował, by nie utrudniać wyznawcom islamu praktykowania ich religii oraz skrytykował tych, którzy narzucają wybór stroju kobiecie. Nicolas Sarkozy odpowiedział wtedy: „We Francji wszystkie młode dziewczyny, które chcą nosić chusty, mogą je nosić. To jest wolność. Zakaz dotyczy tylko kobiet pracujących w urzędach państwowych. Jesteśmy państwem świeckim”. Zob. Burka symbolem...?, http://www1.rfi.fr/polonais/actu/articles/114/article_8030.asp [dostęp 29.05.2014].

⁸ Burka symbolem ...?, dz. cyt.; Zakazać burki – Sarkozy potwierdza swoją determinację, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/11/zakazac-burki-sarkozy-potwierdza-swoja-determinacje/> [dostęp 29.05.2014]; Sarkozy krytykuje muzułmańską burkę, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/06/sarkozy-krytykuje-muzulmanska-burke/> [dostęp 29.05.2014].

⁹ Autor książki *Śmierć w Amsterdamie. Zabójstwo Theo van Gogha i granice tolerancji* opowiadającej o zabójstwie kontrowersyjnego reżysera, który wraz z holenderską polityczką Ayaan Hirsi Ali nakręcił głośny film mający znieważać islam.

¹⁰ I. Buruma, Prawa człowieka po francusku, http://wyborcza.pl/1,76842,7555999,Prawa_czlowieka_po_francusku.html [dostęp 29.05.2014].

¹¹ M. Beylin, Wolność i burka, http://wyborcza.pl/1,76842,7556122,Wolnosc_i_burka.html [dostęp 13.02.2010].

ich ojcowie traktują swoje żony, w przyszłości będą powielać ten schemat, tworząc zamknięty i oporny na zmiany krąg kulturowy¹².

Na tle tej dyskusji można pokusić się o stwierdzenie, iż być może asymilacja imigrantów zamiast wyłącznie skupiać się na dawaniu, powinna wymagać akceptacji chrześcijańskich wartości, fundamentów demokracji oraz reguł kulturowych obowiązujących w krajach europejskich od wieków. Normatywny pluralizm jest możliwy tylko do tego momentu, gdy nie wchodzi w konflikt z fundamentalnymi założeniami demokratycznego państwa i prawa. Doprowadzenie do sytuacji, w której niezachodnie grupy społeczne zreinterpretują i uzgodnią z wymogami naszego porządku prawnego reguły, musi poprzedzić zdecydowana obrona tych zasad, mająca na celu wymuszanie i zachęcanie do ich akceptacji¹³.

Wracając jednak do projektu ustawy, w lipcu 2009 r. członkowie Zgromadzenia Narodowego powołali komisję parlamentarną, której pomysłodawcą był Andre Gerin (członek Partii Komunistycznej), natomiast głos sprzeciwu wyraził m.in. Mohammed Moussaoui (głowa Francuskiej Rady ds. Religii Muzułmańskiej), twierdząc, iż zjawisko noszenia zasłony przez muzułmanki we Francji jest kwestią marginalną¹⁴, natomiast podnoszenie jej przez komisję do takiej rangi spowoduje stygmatyzację islamu i mieszkających we Francji muzułmanów. Andre Gerin ostrzegwał, że „za zasłoną kryje się terroryzm i ekstremizm”, jednocześnie proponując wprowadzenie tylko wybiórczego zakazu, ograniczającego się do budynków publicznych i szkół, co stanowiło również wyraz przekonań ówczesnego gabinetu Francois Fillona, opowiadającego się za wprowadzeniem zakazu tylko w tych miejscach, gdzie załatwia się sprawy urzędowe. Jednocześnie rząd sugerował, iż burka powinna stanowić przeszkodę w uzyskaniu francuskiego obywatelstwa. Bardziej radykalne zmiany zaproponowała będąca u władzy Unia na Rzecz Ruchu Ludowego, której przewodniczący Jean Francois Cope stwierdził: „[...] burka nie jest możliwa do pogodzenia z życiem w społeczeństwie i z wartościami republiki, takimi jak prawa kobiet”.

---

¹² D. Wielowieyska, Zakażmy burek, http://wyborcza.pl/1,76842,7582420,Zakazy_burek.html [dostęp 20.02.2010].

¹³ Por. I. Kamiński, *Islam przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, [w:] *Przez kultury i cywilizacje. Pamięci Profesora Andrzeja Flisa*, A. Kowalska, A. Mrozek, A. Świerzowska, M. Teperska-Klasińska red., „Estetyka i krytyka” 2011, nr 23, s. 237.

¹⁴ Innego zdania jest Dalil Boubakeur (rektor Paryskiego Meczetu), który twierdzi, że wzrost liczby kobiet praktykujących ten zwyczaj we Francji świadczy raczej o wzroście siły wśród ugrupowań fundamentalistycznych. Zob. Francja: Parlament chce debaty na temat burek, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/06/francja-parlament-chce-debaty-na-temat-burek/> [dostęp 29.05.2014].

Po prawie półrocznej pracy, w styczniu 2010 r. komisja parlamentarna opublikowała raport, w którym zarekomendowała władzom kraju, aby podjęły środki zakazujące zasłaniania twarzy m.in. w budynkach administracji i środkach transportu publicznego. Jedną z osiemnastu propozycji komisji było przyjęcie rezolucji parlamentarnej głoszącej, iż Francja sprzeciwia się pełnym zasłonom i domaga zakazania tej praktyki na jej terytorium. Zakaz ograniczono jednak do urzędów, szkół i szpitali, czego konsekwencją miałyby być chociażby odmawianie wypłacania świadczeń w urzędach kobietom z zasłoniętą twarzą. Zarekomendowano¹⁵ również odmawianie przyznawania kart stałego pobytu i obywatelstwa osobom, które w widoczny sposób przejawiają praktykowanie — jak zostało to nazwane — „radykałnych praktyk religijnych”¹⁶.

¹⁵ Tydzień po publikacji raportu poinformowano, iż francuski minister ds. imigracji Eric Besson odmówił przyznania francuskiego obywatelstwa obcokrajowcowi, który swojej muzułmańskiej żonie, obywatelce Francji, nakazał noszenie zasłony zakrywającej twarz. Z opublikowanego raportu wynikało, iż w czasie dochodzenia i wstępnej rozmowy z mężczyzną okazało się, że zmusza on swoją żonę do osłaniania całego ciała łącznie z twarzą, jednocześnie zakazuje jej opuszczania domu bez zasłony i odrzuca zasady laickości obowiązujące we Francji. Zob. Odmowa obywatelstwa za zakrytą twarz żony, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/02/odmowa-obywatelstwa-za-zakryta-twarz-zony> [dostęp 29.05.2014]. Wymieniony przypadek nie był jednak pierwszym tego rodzaju. Jeszcze przed uchwaleniem omawianej ustawy, w 2008 r., odmówiono przyznania francuskiego obywatelstwa Marokance mieszkającej we Francji, dlatego że nosiła burkę. Decyzja została następnie potwierdzona przez Radę Stanu, co należy uznać za werdykt bezprecedensowy, gdyż po raz pierwszy państwowa instytucja uznała, iż sposób praktykowania religii może być powodem do stwierdzenia, że dana osoba jest niezdolna do integracji w społeczeństwie francuskim. Zob. S. Gibs, Burka nie przystoi Francuzce, http://www1.rfi.fr/polonais/actu/articles/103/article_5140.asp [dostęp 29.05.2014]. Ronald P. Sokol — prawnik, który podjął się obrony tej kobiety przed Trybunałem — stwierdził, iż pozwalanie urzędnikowi na formułowanie takich ocen, bez istnienia niezbędnych do tego kryteriów, prowokuje powstawanie decyzji arbitralnych, czego zabrania EKCP. Przypomniał, że w przypadku ubiegania się o francuskie obywatelstwo dana osoba musi przejść dwa testy asymilacyjne — wykazać znajomość języka francuskiego oraz brak karalności. Kobieta spełniała te warunki, a jedynie z raportów opisujących wywiady środowiskowe wynikało, że stawiała się na nie w nikabie. Na tej podstawie Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że praktykuje religię, która nie uznaje równości mężczyzn i kobiet. Zob. R. P. Sokol, K. Kasińska (tłum.), Zawołowane argumenty, <http://fakty.interia.pl/new-york-times/news-zawolowane-argumenty,nId,883887> [dostęp 29.05.2014].

¹⁶ Francja: Parlament chce debaty na temat burek, dz. cyt.; Francja każde muzułmankom pokazywać twarz, <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/105367,francja-kaze-musulmankom-pokazywac-twarz.html> [dostęp 29.05.2014]; Francja: temat burki wiecznie żywy, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/01/francja-temat-burki-wiecznie-zywy/> [dostęp 29.05.2014]; "Radykalnie religijni" nie dostaną obywatelstwa, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-radykalnie-religijni-nie-dostana-obywatelstwa,nId,874163> [dostęp 29.05.2014].

Przeciwko rządowemu projektowi dwukrotnie (w kwietniu i maju 2010 r.) wystąpiła Rada Stanu, stwierdzając, iż proponowany zakaz nie opiera się na żadnej niekwestionowanej podstawie prawnej, a więc jest narażony na liczne wątpliwości konstytucyjne i zwyczajowe. Rada wydała ponadto opinię pt. *Analiza możliwości prawnych dla legalizacji burek we Francji*¹⁷, w której przedstawione zostały prawne konsekwencje wprowadzenia zakazu oraz wymieniono przyczyny, które stały się czynnikiem sprawczym jej uchwalenia. Członkowie rady stwierdzili, że każdy powinien żyć w zgodzie z własnymi przekonaniem i wyznawaną religią, nawet jeśli byłoby to dla niego szkodliwe, a sam zakaz jest możliwy do wprowadzenia jedynie w ograniczonych miejscach. Kolejne głosy sprzeciwu pochodziły od francuskich prawników, którzy z kolei powzięli w wątpliwość przywoływane przez zwolenników zakazu wartości (m.in. równouprawnienie kobiet, zasada godności, dobro wspólne) jako niewystarczające dla ograniczenia swobód obywatelskich. Mimo fali sprzeciwu w maju 2010 r. Zgromadzenie Narodowe przyjęło rezolucję, czyli akt prawny niewiążący, ale stanowiący pierwszy krok do uchwalenia generalnej regulacji, w której uznano noszenie zasłony za sprzeczne z wartościami republikańskimi. Kolejnym krokiem było już przyjęcie w lipcu 2010 r. proponowanego projektu rządowego — przygniatającą większością głosów Zgromadzenia Narodowego. We wrześniu projekt został przyjęty przez senat. Budząca nieustanne kontrowersje propozycja ustawy została uznana w październiku 2010 r. przez Radę Konstytucyjną za zgodną z ustawą zasadniczą¹⁸, z zastrzeżeniem, iż zakaz zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej nie może ograniczać swobody religijnej w publicznych miejscach kultu. Finalnie ustawa została przyjęta 11 października 2010 r. z wyjątkowo długim, bo aż sześciomiesięcznym, *vacatio legis*, w którym to okresie władze miały przekonywać kobiety do dobrowolnego zdjęcia zasłon¹⁹.

---

¹⁷ Study of possible legal grounds for banning the full veil. Report adopted by the Plenary General Assembly of the Conseil d'Etat Thursday 25 March 2010, <http://www.aihja.org/images/users/1/files/fullveil.en.pdf?PHPSESSID=f83dg63dqj61vokoep4kk44fu1> [dostęp 8.06.2014].

¹⁸ Islamska burka we Francji ostatecznie zakazana, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,8480494,Islamska_burka_we_Francji_ostatecznie_zakazana.html [dostęp 29.05.2014].

¹⁹ D. Pszczółkowska, Paryż zakazuje zasłaniania twarzy, http://wyborcza.pl/dziennikarze/1,112359,7907246,Paryz_zakazuje_zaslaniania_twarzy.html [dostęp 29.05.2014].

11 kwietnia 2011 r. weszła w życie jako ustawa nr 2010-1192 o zakazie zakrywania twarzy w miejscach publicznych na terytorium Francji²⁰.

Zakres podmiotowy i przedmiotowy ustawy

Do porządku prawnego wprowadzono²¹ zatem przepisy zakazujące muzułmankom noszenia nakryć twarzy — nikabów²² oraz burek²³, nie zakazując przy tym noszenia hidżabów. Zgodnie z treścią art. 1: „Nikt nie może w przestrzeni publicznej nosić ubrań mających na celu zakrycie twarzy”. Przez co ustawodawca rozumie przestrzeń publiczną dla celów stosowania zakazu, wyjaśnia zapis art. 2: „[...] do przestrzeni publicznej zalicza się drogi publiczne jako miejsca ogólnodostępne publicznie lub podlegające władztwu publicznemu²⁴ oraz miejsca związane z wykonywaniem usług czy udostępnione do zwiedzania”, a więc generalnie każdą przestrzeń, która nie należy do sfery prywatnej²⁵. Za nieprzestrzeganie tego zakazu, jak wynika z art. 3 ustawy, grozi sankcja w postaci kary grzywny (w wysokości przewidzianej dla wykroczeń drugiej kategorii²⁶) — 150 euro (120 funtów lub

²⁰ Francja: definitywny koniec z nikabem, dz. cyt.; Francja: Prawnicy przeciwni zakazowi noszenia burki, dz. cyt.; Francuski parlament przyjął ustawę o zakazie noszenia burek, dz. cyt.

²¹ Koniec islamskiej burki we Francji. Muzułmanki muszą odkryć twarz, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,8377040,Koniec_islamskiej_burki_we_Francji__Muzulmanki_musza.html [dostęp 28.05.2014].

²² Czarna zasłona ze szczeliną na oczy, która przywędrowała do Europy z Arabii Saudyjskiej za sprawą salafitów w latach 30. Z badań wynika, że niemal wszystkie kobiety, które ją noszą, urodziły się we Francji, ponad połowa pochodzi z francuskich rodzin, które w przeszłości nie miały nic wspólnego z islamem, rodzice pozostałych pochodzą z Maghrebu, ale one same urodziły się i wychowały już we Francji.

²³ Rodzaj zasłony z kratką na oczy, używana niegdyś przez plemiona pasztuńskie w Afganistanie; istniała tam już przed narodzinami islamu, ale współcześnie talibowie narzucili ją kobietom ponownie, w poprzednich wiekach była charakterystyczna dla wiejskich, zacofanych i odizolowanych terenów (zamieszkałych przez wahabitów) Półwyspu Arabskiego.

²⁴ M. Zawisłak (tłum.), Ustawa numer 2010-1192 z dnia 11 października 2010 roku o zakazie zakrywania twarzy w miejscach publicznych (w oryg. franc.: Loi n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public), „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 81-82.

²⁵ J. Bartoszewicz, *Zakaz zasłaniania twarzy a prawo do uzewnętrzniania wyznania*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2” 2011, s. 11.

²⁶ Francuski kodeks drogowy przewiduje karę grzywny za wykroczenia drogowe, wyliczaną według systemu kategorii. Obecnie jest pięć kategorii oraz szosta za recydywę wykroczeniową. We wspomnianej w omawianym przepisie drugiej kategorii stawka wynosi 35 euro, stawka obniżona to 22 euro, podwyższona 75 euro, natomiast maksymalna 150 euro.

205 dolarów) oraz obowiązek ukończenia kursu obywatelskiego²⁷, o którym wspomina francuski kodeks karny, łącznie z karą grzywny lub zamiast niej. Jak jednak zauważa J. Bartoszewicz, zastosowanie tych przepisów nie jest obwarowane zaistnieniem jakichkolwiek dodatkowych przesłanek. Już samo pojawienie się w miejscu publicznym z zasłoniętą twarzą jest wystarczające do wymierzenia sankcji karnej. Przy tym oczywiste jest, iż wprowadzenie tego zakazu może być racjonalnie uzasadniane względami bezpieczeństwa, jednak tylko wtedy, kiedy faktycznie mamy do czynienia z istnieniem takiego zagrożenia! Odnoszenie go do całości przestrzeni publicznej, w każdym czasie doprowadzi raczej do odseparowania i odizolowania tych osób, dla których noszenie zasłon twarzy jest integralne z praktykowanym przez nich wyznaniem²⁸. Jak twierdzi R. P. Sokół, „Największą ironią tego sztucznie rozdmuchanego problemu jest to, że orędownicy ustawy, postrzegający kobiety w nikabach jako ofiary, sugerują raczej karanie tych właśnie uciśnionych ofiar zamiast ich ciemiężycieli”²⁹.

Nie do końca jednak można się zgodzić z przytoczoną tu opinią, gdyż zdecydowanie surowsza kara³⁰ grozi osobie, która zmusza jedną lub więcej osób do zakrycia twarzy poprzez groźbę, przemoc, przymus, ze względu na płeć, nadużycie stosunku podległości lub stosunku władzy — do jednego roku pozbawienia wolności i 30 tysięcy euro grzywny, a w sytuacji gdy przymuszany jest osoba małoletnia — nawet do dwóch lat pozbawienia wolności i 60 tysięcy euro kary grzywny.

Trzeba pozytywnie ocenić tę część ustawy, ale i za J. Bartoszewiczem zwrócić uwagę na fakt, iż jeśli istnieją kobiety, które są rzeczywiście zmuszane do noszenia zasłon twarzy, to w sytuacji gdy nie będą już mogły legalnie tego robić, te same osoby, które wcześniej nakazywały im zakrycie twarzy, teraz nie pozwolą im w ogóle na wyjście z domu³¹. W związku z tym trudne staje się też oszacowanie rzeczywistej skali zjawiska, gdyż problemem jest tu raczej to, że patologie funkcjonujące w zamkniętych społecznościach będąc trudnymi do ujawnienia, przy okazji stają się niemożliwe do zwalczą-

---

²⁷ Jest to rodzaj stażu publicznego, który mieści się między robotami publicznymi a stażem w instytucji publicznej, takiej jak np. straż pożarna. Zob. D. Pszczółkowska, Paryż zakazuje, dz. cyt.). Inne źródła tłumaczą to w odmienny sposób — jako obowiązkowy udział, na własny koszt, w kursie, który miałby przypominać o wartościach republikańskich. Zob. Francja: Definitywny koniec z nikabem, dz. cyt.).

²⁸ Por. J. Bartoszewicz, dz. cyt., s. 15-16.

²⁹ R. P. Sokół, K. Kasińska (tłum.), *Zawołowane argumenty*, dz. cyt.

³⁰ M. Zawiślak, dz. cyt., s. 81-82.

³¹ J. Bartoszewicz, dz. cyt., s. 17-18.

nia. Zakaz ten w perspektywie czasu może więc wywołać efekt całkowicie odmienny od założonego.

W związku z wejściem w życie przedmiotowej ustawy dokonano nowelizacji *Kodeksu karnego*. Jak wynika z instrukcji francuskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ujawnionej przez dziennik „Le Figaro”, policjanci nie mogą nakazać łamiącej prawo kobiecie zdjęcia zasłony twarzy w miejscu publicznym. Dopuszcza się jedynie zabranie takiej osoby na posterunek policji, gdzie przymusowe zdjęcie zasłony jest możliwe³². Co jednak podkreśla szef związku zawodowego policjantów Manuel Roux: „[...] takie prawo będzie bardzo trudne do wyegzekwowania, a w związku z tym również rzadko stosowane³³”. Znając swoistość prawa szariatu i obowiązujących w nim zasad, które określają dopuszczalne zachowania w kontaktach damsko-męskich, należy zauważyć, iż przebywanie sam na sam muzułmanki z niespokrewnionym mężczyzną (nawet funkcjonariuszem policji) jest pogwałceniem zasady rozdziału płci, mogącym skutkować nawet oskarżeniem owej kobiety o cudzołóstwo.

Spod omawianego zakazu wyłączone są osoby noszące nakrycie twarzy z powodów zdrowotnych, w związku z wykonywanym zawodem (np. policjanci) lub uprawianym sportem, uczestnictwem w różnego rodzaju festiwalach, manifestacjach artystycznych lub procesjach religijnych oraz jeśli jest to wymagane lub dozwolone przez inne szczegółowe ustawy czy akty wykonawcze (np. motocykliści)³⁴. Wyłączenia obejmują także przedmioty, które używane są powszechnie, jednak nie zasłaniają całej twarzy, np. okulary przeciwsłoneczne czy kapelusz. Katalog wyłączeń jest więc zamknięty i nie obejmuje motywacji religijnej³⁵.

Pominięcie motywacji religijnej wyłączającej zakaz zasłaniania twarzy uzasadnia tło będące czynnikiem sprawczym przyjęcia ustawy³⁶. Od samego początku regulacja ta była nazywana w mediach „burqa ban law”, a Francuska Rada Konstytucyjna dostrzegła w tym przepisie jedynie kwestię muzułmańskich kobiet i powołując się na art. 4 *Deklaracji praw człowieka*

---

³² Pierwsze aresztowanie za burkę we Francji, http://wyborcza.pl/1,76842,9414508,Pierwsze_aresztowania_za_burke_we_Francji.html#TRrelSST [dostęp 28.05.2014].

³³ Chusty i maski przeciwko francuskiej ustawie, http://wyborcza.pl/1,76842,9416467,Chusty_i_maski_przeciw_francuskiej_ustawie.html#TRrelSST [dostęp 28.05.2014].

³⁴ M. Zawiślak, dz. cyt., s. 81-82.

³⁵ J. Bartoszewicz, dz. cyt., s. 11.

³⁶ Patrząc na omawianą regulację pod kątem jej brzmienia, można słusznie zauważyć, iż zakaz ten w równej mierze dotyczy też np. kibiców piłkarskich, bez względu na wyznawaną przez nich religię.

*i obywatela*³⁷, w decyzji z 7 października 2010 r. wskazała, że „praktyki, do których odwołuje się ustawa [...] ignorują minimalne wymagania życia w społeczeństwie. Dodatkowo, ustawodawca jest przekonany, że kobiety ukrywające twarz, czy to dobrowolnie, czy też nie, znajdują się w sytuacji wykluczenia i niższości w sposób oczywisty, niezgodny z konstytucyjnymi zasadami wolności i równości”³⁸.

Z przyczyn prawnych oraz w celu uniknięcia zarzutów o dyskryminację ustawa nie odnosi się wprost do zakazu noszenia konkretnych elementów stroju muzułmańskiego, ale *de facto* zakaz ten jest zawarty w ustawie³⁹. Mimo iż w omawianej regulacji nie jest w ogóle wymieniony nikab czy burka, a jedynie sam fakt zasłaniania twarzy, to i tak przez organizacje muzułmańskie i te chroniące praw człowieka przepis ów jest odczytywany jednoznacznie — jako atak wymierzony w stronę społeczności muzułmańskiej⁴⁰. Francja jednak nie zgadza się na stwierdzenie, że wprowadzony zakaz ma podłoże religijne, bowiem oznaczałoby to przyznanie, iż zasłanianie twarzy stanowi wymóg islamu⁴¹.

Skala zjawiska

Francja jest pierwszym europejskim krajem⁴², w którym zakazano noszenia zasłon twarzy, mimo iż sam problem, jak wskazały badania, miał realnie nie istnieć. Z szacunkowych danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na dzień wejścia w życie ustawy wynikało, iż tylko około dwóch tysięcy z blisko dwóch i pół miliona muzułmanek przebywających wtedy we

---

³⁷ Art. 4: „Wolność polega na możliwości czynienia wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu; w ten sposób wykonywanie praw naturalnych każdego człowieka nie ma innych granic niż te, które zapewniają korzystanie z takich samych praw innym członkom społeczeństwa. Granice te może określać tylko ustawa”. Zob. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> [dostęp 13.06.2014].

³⁸ Journal Officiel de la Republique Francaise, nr 0237 z dnia 12 października 2010 r., s. 1834, cyt. za: J. Bartoszewicz, dz. cyt., s. 12.

³⁹ Por. Koniec muzułmańskich burek we Francji?, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/01/koniec-muzulmanskich-burek-we-francji/> [dostęp 28.05.2014].

⁴⁰ Francja nie chce muzułmańskich nikabów, http://wyborcza.pl/1,76842,8135280,Francja_nie_chce_muzulmanskich_nikabow.html [dostęp 29.05.2014].

⁴¹ R. Stefanicki, *Wojna o symbol*, <http://tygodnik.onet.pl/swiat/wojna-o-symbol/wlfpk> [dostęp 25.05.2014].

⁴² Drugim jest Belgia, gdzie zasłanianie twarzy w miejscach publicznych było zakazane już w latach 90. Jednakże dopiero w lipcu 2011 r. weszła w życie ustawa, która przewiduje za to karę grzywny w wysokości maksymalnej 137 euro lub karę aresztu wynoszącą od 1 do 7 dni, albo obie kary łącznie.

Francji praktykowało ten zwyczaj⁴³. Dokładniejsze wyliczenia, pochodzące z raportu Centralnego Dyrektoriatu Wywiadu Wewnętrznego, podają precyzyjniejszą liczbę 367 kobiet, czyli jedną na 60 tysięcy, które miały w tym czasie nosić zasłonę twarzy, z czego aż jedną czwartą stanowiły konwertytki. Większość z tych kobiet⁴⁴ (60%) miała mniej niż trzydzieści lat, a najmłodsza tylko pięć⁴⁵. Z raportu wynika, że kobiety te mieszkają głównie w mieście, a zasłonę twarzy wybrały z własnej woli jako rodzaj manifestacji politycznej przeciwko antymuzułmańskim działaniom, często wbrew woli rodziny. W innym niezależnym raporcie, opracowanym przez agencję wywiadu francuskiej policji ds. konfliktów społecznych, przemocy miejskiej i liczenia liczby demonstrantów (SDGI), zbadano stosunek mieszkających we Francji muzułmanów do zasłony twarzy. Wynika z niego, iż zdecydowana większość odrzuca konieczność jej noszenia, a wśród muzułmanek panuje pogląd, iż jest to zwyczaj z innej epoki⁴⁶. Trafnie podsumowuje to dziennik „Le Monde”, pytając, „Czy naprawdę musimy tworzyć prawo dla wyjątku?”⁴⁷. Dlaczego tak nieznacząca politycznie i mała grupa wzbudza tak wielkie zainteresowanie i liczne kontrowersje? Najczęściej pojawiającymi się odpowiedziami są bezpieczeństwo oraz polityka.

Już pierwszego dnia obowiązywania nowego prawa dwie kobiety w nikabach zostały zatrzymane przez policję pod paryską katedrą Notre Dame. Z doniesień medialnych wynika, iż był to zaledwie element większej demonstracji przeciwko zakazowi — pod katedrą protestowało kilkanaście osób, natomiast druga grupa w chustach i weneckich maskach karnawałowych skierowała się do pałacu prezydenckiego, aby wręczyć ówczesnemu prezydentowi czeki o wartości 150 euro⁴⁸. Organizacja Nie Tykajcie Mojej

⁴³ D. Pszczółkowska, Od poniedziałku francuskie muzułmanki nie mogą zasłaniać twarzy, http://wyborcza.pl/1,76842,9410867,Od_poniedzialku_francuskie_muzulmanki_nie_moga_zaslaniac.html [dostęp 28.05.2014].

⁴⁴ P. Błoński, Burka marginalna, http://www1.rfi.fr/actupl/articles/115/article_8318.asp [dostęp 28.05.2014].

⁴⁵ Zgodnie z hadisem, który przekazała Aisza, kobieta powinna zacząć się zakrywać od momentu osiągnięcia dojrzałości, tzn. od pierwszej miesiączki: „Asma, córka Abu Bakra [i zarazem siostra Aiszy] pewnego dnia pojawiła się przed obliczem Proroka bez zasłony. Prorok powiedział jej: «Asmo, dorosła kobieta powinna pokazywać jedynie to», po czym wskazał na jej twarz i dłonie”.

⁴⁶ P. Błoński, dz. cyt.

⁴⁷ Francja: burka to nie problem, http://wyborcza.pl/1,76842,6877119,Francja_burka_to_nie_problem.html [dostęp 28.05.2014].

⁴⁸ 150 euro to górna granica wysokości mandatu wymierzanego za złamanie zakazu zakrywania twarzy.

Konstytucji sprzeciwiając się niekonstytucyjnemu zakazowi, otworzyła fundusz, który ma służyć opłacaniu ewentualnych mandatów⁴⁹. Pierwsze wyroki skazujące za nieodpowiedni strój zapadły dopiero we wrześniu 2011 r. Dwie muzułmanki, które pojawiły się ubrane w tradycyjne zasłony pod budynkiem władz w Meaux i w akcie protestu usiłowały wręczyć tort urodzinowy konserwatywnemu burmistrzowi miasta Jeanowi Francoisowi Cope'owi, sekretarzowi generalnemu Unii na Rzecz Ruchu Ludowego (UMP) i orędownikowi zakazu, zostały skazane na karę grzywny w wysokości 120 i 80 euro. W ciągu pierwszych dwóch miesięcy obowiązywania ustawy, jak twierdzi organizacja Nie Tykajcie Mojej Konstytucji, 136 kobiet we Francji zostało zatrzymanych i przewiezionych na posterunek policji za nieodpowiedni strój⁵⁰. Kilka miesięcy po wejściu w życie ustawy znacząco wzrosła jednak liczba ataków fizycznych i słownych na muzułmanki zakrywające twarz pomimo zakazu. Kobiety nie były wpuszczane do pojazdów komunikacji miejskiej i sklepów. Dodatkowo wiele osób zdecydowało się na samowolne egzekwowanie prawa poprzez na przykład zrywanie nikabów z twarzy kobiet spotkanych na ulicy. Wobec tego wiele z muzułmank zaczęło nosić maski apteczne⁵¹.

Z analizy doniesień medialnych można wyciągnąć wnioski, iż zakaz zakrywania twarzy przez muzułmanki we Francji doprowadził do wzrostu antymuzułmańskich nastrojów⁵² i skłonił umiarkowanych muzułmanów do obrony chusty jako symbolu religijnego, nawet jeśli do tej pory nie popierali nakazu jej noszenia⁵³. Oczywiście należy zgodzić się ze stwierdzeniem, iż zmuszanie do czegokolwiek innej osoby, także do zasłaniania twarzy, jest niedopuszczalne, jednakże wobec takiego toku myślenia, czy zasadne jest zmuszanie do nienoszenia zasłony? Obie strony sporu mówią przecież o wolności kobiet — z tą różnicą, że pierwsza z nich ma na myśli „wolność do rozbierania się”, a druga „wolność do ubierania się”. Wojna przeciwko burce nie jest więc wojną religijną, a raczej kulturową i polityczną, i wcale nie chodzi tu o prawa kobiet czy wolność. Jak stwierdza Rik Torfs, profesor prawa religijnego na Uniwersytecie Louvain, zakaz ten *de facto* ogranicza wolność

---

⁴⁹ Chusty i maski przeciw francuskiej ustawie, http://wyborcza.pl/1,76842,9416467,Chusty_i_maski_przeciw_francuskiej_ustawie.html#TRrelSST [dostęp 28.05.2014].

⁵⁰ Pierwszy raz skazano muzułmanki za nieodpowiedni strój, <http://www.euroislam.pl/index.php/2011/09/pierwszy-raz-skazano-muzulmanki-za-nieodpowiedni-stroj> [dostęp 29.05.2014]; Muzułmanka w nikabie chce być prezydentem, <http://www.rp.pl/artykul/721246.html> [dostęp 29.05.2014].

⁵¹ A. Mitraszewska, Pierwszy mandat za burkę?, http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,115167,10319928,Pierwszy_mandat_za_burke_.html [dostęp 28.05.2014].

⁵² A. Mitraszewska, dz. cyt.

⁵³ Por. Francja: burka to nie problem, dz. cyt.

nawet tych kobiet, które nie zgadzają się na zakrycie twarzy, gdyż „Nakazując, by nie nosiły burki, odbieramy im wolność do odmowy jej noszenia”⁵⁴.

Konsekwencje wprowadzenia zakazu

Regulacje obowiązujące obecnie w Republice Francuskiej skłaniają także do ekonomicznej analizy tego prawa. Skutkiem ubocznym obciążania karami finansowymi za zachowania niezgodne z zasadą laickości Francji jest teoretyczne zwiększanie się wpływów do budżetu państwa. Jednak biorąc pod uwagę fakt, iż sama problematyka jest delikatna, i jak podkreślają funkcjonariusze policji trudna do egzekwowania, należałoby się zastanowić, czy w tym przypadku koszty związane z wprowadzeniem samej regulacji nie przewyższają zysków, czy to finansowych, czy przede wszystkim tych społecznych? Rezultatem wejścia w życie tegoż obostrzenia jest również fakt, iż muzułmanki, którym dzisiaj zakazuje się wychodzenia z domów z zakrytą twarzą, prawdopodobnie przestaną wychodzić w przestrzeń publiczną w ogóle, a co za tym idzie, zrezygnują z edukacji i zasilą grono osób bezrobotnych, co może przełożyć się wprost na wzrost liczby wypłacanych im zasiłków i świadczeń socjalnych. W podobnej sytuacji stawia się te z nich, którym pracodawcy zakazują pracy w hidżabie. W wielu gospodarstwach domowych ciężar utrzymania rodziny może w całości spaść na męża jako jedyne go żywiciela rodziny, co w dłuższej perspektywie doprowadzi do pauperyzacji i gorszej sytuacji finansowej całej rodziny. Wychowywane w takich warunkach potomstwo z pewnością będzie miało utrudniony start w dorosłe życie. Można przypuszczać, że poziom alienacji w ich przypadku również będzie zwiększony. A przecież cel, który przyświecał ustawodawcy, to nie tylko ochrona zasad laickiej Francji i jasnego rozdziału państwa od religii, ale przede wszystkim sprzyjanie procesom integracyjnym!

Z całą pewnością można stwierdzić, że francuska ustawa zakazująca zasłaniania twarzy w miejscach publicznych była impulsem do wprowadzania podobnych regulacji w innych europejskich krajach, co tylko ugruntowało orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 1 lipca 2014 r., stwierdzające zgodność tej ustawy z EKPC⁵⁵. Mimo iż do dnia dzisiejszego, oprócz Belgii, żaden z europejskich krajów nie wprowadził generalnych regulacji na miarę Francji, to zauważa się tendencję do wzmożonych ruchów

⁵⁴ R. Stefanicki, dz. cyt.

⁵⁵ Zob. szerzej: A. Kuriata, Wolność uzewnętrznienia wyznania poprzez ubiór w odniesieniu do muzułmanów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2015, Wrocław 2015.

legislacyjnych zmierzających w tym kierunku. Lokalne przepisy zostały już wprowadzone we Włoszech czy Hiszpanii, jednak o ile włoskie ustawodawstwo zabroniło tylko noszenia burkini (muzułmańskiego stroju kąpielowego), to w kilku hiszpańskich miastach wprowadzono zakaz zasłaniania twarzy, ale wyłącznie w formule „no penalty”, gdyż Trybunał Konstytucyjny miał stwierdzić, iż byłoby to niezgodne z konstytucją. Zakaz więc obowiązuje, lecz nie przewidziano za jego złamanie sankcji.

Podsumowując, wydaje się, iż balansu pomiędzy zasadami laickiej Francji a wolnością religijną należy poszukiwać gdzieś indziej. Oczywiście staje się, że tej mniejszości, która przestaje być dzisiaj niezauważalna, nie można dalej ignorować, a posiłkowanie się sankcją karną jako głównym narzędziem walki z odmiennością i brakiem integracji nie sprawdza się.

BIBLIOGRAFIA

- [1] *"Radykalnie religijni" nie dostaną obywatelstwa*, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-radykalnie-religijni-nie-dostana-obywatelstwa,nId,874163> [dostęp 29.05.2014].
- [2] Aboulkeir R., *Hijab debate returns to France after student asked to remove her 'thing'*, 2014.
- [3] Bartoszewicz J., *Zakaz zasłaniania twarzy a prawo do uzewnętrzniania wyznania*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2” 2011.
- [4] Beylin M., *Wolność i burka*, http://wyborcza.pl/1,76842,7556122,Wolnosc_i_burka.html [dostęp 13.02.2010].
- [5] Błoński P., *Burka marginalna*, http://www1.rfi.fr/actupl/articles/115/article_8318.asp [dostęp 28.05.2014].
- [6] *Burka symbolem...?*, http://www1.rfi.fr/polonais/actu/articles/114/article_8030.asp [dostęp 29.05.2014].
- [7] Buruma I., *Prawa człowieka po francusku*, http://wyborcza.pl/1,76842,7555999,Prawa_czlowieka_po_francusku.html [dostęp 29.05.2014].
- [8] *Chusty i maski przeciwko francuskiej ustawie*, http://wyborcza.pl/1,76842,9416467,Chusty_i_maski_przeciw_francuskiej_ustawie.html#TRrelSST [dostęp 28.05.2014].
- [9] *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> [dostęp 13.06.2014].

- [10] *Francja nie chce muzułmańskich nikabów*, http://wyborcza.pl/1,76842,8135280,Francja_nie_chce_muzulmanskich_nikabow.html [dostęp 29.05.2014].
- [11] *Francja: burka to nie problem*, http://wyborcza.pl/1,76842,6877119,Francja__burka_to_nie_problem.html [dostęp 28.05.2014].
- [12] *Francja: definitywny koniec z nikabem*, <http://fakty.interia.pl/swiat/news-francja-definitywny-koniec-z-nikabem,nId,886948> [dostęp 28.05.2014].
- [13] *Francja każde muzułmankom pokazywać twarz*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/105367,francja-kaze-muzulmankom-pokazywac-twarz.html> [dostęp 29.05.2014].
- [14] *Francja: Parlament chce debaty na temat burek*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/06/francja-parlament-chce-debaty-na-temat-burek/> [dostęp 29.05.2014].
- [15] *Francja: Prawnicy przeciwni zakazowi noszenia burki*, http://fakty.interia.pl/swiat/news-francja-prawnicy-przeciwni-zakazowi-noszenia-burki,nId,880419?parametr=embed_linki [dostęp 28.05.2014].
- [16] *Francja: temat burki wiecznie żywy*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/01/francja-temat-burki-wiecznie-zywy/> [dostęp 29.05.2014].
- [17] Gibs S., *Burka nie przystoi Francuzce*, http://www1.rfi.fr/polonais/actu/articles/103/article_5140.asp [dostęp 29.05.2014].
- [18] <http://myaudi.co/go2.php?go=http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2014/10/01/Hijab-controversy-returns-in-France-after-student-asked-to-remove-her-thing-.html> [dostęp 9.15.2015].
- [19] *Islamska burka we Francji ostatecznie zakazana*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,8480494,Islamska_burka_we_Francji__ostatecznie_zakazana.html [dostęp 29.05.2014].
- [20] Kamiński I., *Islam przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, [w:] *Przez kultury i cywilizacje. Pamięci Profesora Andrzeja Flisa*, A. Kowalska, A. Mrozek, A. Świerzowska, M. Teper-ska-Klasińska red., „Estetyka i krytyka” 2011, nr 23.
- [21] *Koniec islamskiej burki we Francji. Muzułmanki muszą odkryć twarz*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,8377040,Koniec_islamskiej_burki_we_Francji__Muzulmanki_musza.html [dostęp 28.05.2014].
- [22] *Koniec muzułmańskich burek we Francji?*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/01/koniec-muzulmanskich-burek-we-francji/> [dostęp 28.05.2014].

- [23] Kuriata A., *Strój muzułmanek we Francji a wpływ islamu*, „Acta Erasmiiana” 2015, t. 8, Wrocław 2015.
- [24] Kuriata A., *Wolność uzewnętrzniania wyznania poprzez ubiór w odniesieniu do muzułmanów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2015, t. 17, Wrocław 2015.
- [25] Mitraszewska A., *Pierwszy mandat za burkę?*, http://www.wysokie-obcasy.pl/wysokie-obcasy/1,115167,10319928,Pierwszy_mandat_za_burke_.html [dostęp 28.05.2014].
- [26] *Muzułmanka w nikabie chce być prezydentem*, <http://www.rp.pl/arttykul/721246.html> [dostęp 29.05.2014].
- [27] *Odmowa obywatelstwa za zakrytą twarz żony*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2010/02/odmowa-obywatelstwa-za-zakryta-twarz-zony> [dostęp 29.05.2014].
- [28] *Pierwsze aresztowanie za burkę we Francji*, http://wyborcza.pl/1,76842,9414508,Pierwsze_aresztowania_za_burke_we_Francji.html#TRrelSST [dostęp 28.05.2014].
- [29] *Pierwszy raz skazano muzułmanki za nieodpowiedni strój*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2011/09/pierwszy-raz-skazano-muzulmanki-za-nieodpowiedni-stroj> [dostęp 29.05.2014].
- [30] Pszczółkowska D., *Od poniedziałku francuskie muzułmanki nie mogą zasłaniać twarzy*, http://wyborcza.pl/1,76842,9410867,Od_poniedzialku_francuskie_muzulmanki_nie_moga_zaslaniac.html [dostęp 28.05.2014].
- [31] Pszczółkowska D., *Paryż zakazuje zasłaniania twarzy*, http://wyborcza.pl/dziennikarze/1,112359,7907246,Paryz_zakazuje_zaslaniania_twarzy.html [dostęp 29.05.2014].
- [32] *Sarkozy krytykuje muzułmańską burkę*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/06/sarkozy-krytykuje-muzulmanska-burke/> [dostęp 29.05.2014].
- [33] Sokol R. P., Kasińska K. (tłum.), *Zawołowane argumenty*, <http://fakty.interia.pl/new-york-times/news-zawolowane-argumenty,nId,883887> [dostęp 29.05.2014].
- [34] Stefanicki R., *Wojna o symbol*, <http://tygodnik.onet.pl/swiat/wojna-o-symbol/wlfpk> [dostęp 25.05.2014].
- [35] *Study of possible legal grounds for banning the full veil. Report adopted by the Plenary General Assembly of the Conseil d'Etat Thursday 25 March 2010*, <http://www.aihja.org/images/users/>

- 1/files/fullveil.en.pdf?PHPSESSID=f83dg63djq61vokoep4kk44fu1 [dostęp 8.06.2014].
- [36] *Ustawa numer 2004-228 z dnia 15 marca 2004 r. dotycząca znaków religijnych w szkołach publicznych* (la loi n 2004-228 du 15 mars 2004),
- [37] Wielowieyska D., *Zakazmy burek*, http://wyborcza.pl/1,76842,7582420,Zakazmy_burek.html [dostęp 20.02.2010].
- [38] *Zakazać burki – Sarkozy potwierdza swoją determinację*, <http://www.euroislam.pl/index.php/2009/11/zakazac-burki-sarkozy-potwierdza-sw-oja-determinacje/> [dostęp 29.05.2014].
- [39] Zawislak M. (tłum.), *Ustawa numer 2010-1192 z dnia 11 października 2010 roku o zakazie zakrywania twarzy w miejscach publicznych* (w oryg. franc.: Loi n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public), „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 81-82.

FRENCH PROHIBITION OF FACE-COVERING IN PUBLIC AREAS AS AN EXAMPLE OF LAW REGULATIONS LIMITING DEMONSTRATION OF FAITH BY WEARING RELIGIOUS CLOTHING

ABSTRACT

In this publication author analyses law regulations prohibiting citizens to cover their faces in public areas in the French Republic. The analysis covers the whole regulatory lifecycle, from the creation of law until final regulatory approvals and confirmation, that it does not conflict with the European Convention on Human Rights. As four years have already passed since the introduction of this law, the author tries to judge whether results are satisfactory and describes social consequences of this law. Taking into consideration the precedential importance of French regulation, it seems appropriate to perform this analysis, as this legislation is now an example for other European countries and gains on importance in the light of current immigration crisis.

Keywords:

hijab, islam, women in islam.